

БЕЛАРУСКАЯ ВЕКСІЛАЛАГІЧНАЯ СПАДЧЫНА XVI–XVIII СЯГОДДЗЯЎ У КАНТЭКСЦЕ БЕЛАРУСКА-ШВЕДСКІХ ДАЧЫНЕННЯЎ, ШВЕДСКІЯ КАРАНІ БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА СЦЯГА

АНДРЭЙ ШУЛАЕЎ

Анотацыя: Аўтар даследуе анансаванае ім праблемнае поле на падставе аналізу вексілалагічнага дзяржаўнага праекта прадстаўнікоў роду Вазаў у Рэчы Паспалітай і ў Швецыі. Далей аўтар аналізуе чыннікі ўплыву Швецыі на стварэнне рэгулярнага войска Рэчы Паспалітай у XVII–XVIII стагоддзях, робіць вывад аб важнасці вывучэння замежных вексілалагічных калекцыяў для лепшага разумення гістарычных працэсаў на тэрыторыі Беларусі.

Ключавыя словы: вексілалогія, сцяг, спадчына, нацыянальны, ваенна-марскі.

BELARUSIAN VEXILLOLOGIC HERITAGE OF THE 16th–18th CENTURIES IN THE CONTEXT OF BELARUSIAN-SWEDISH RELATIONSHIPS. SWEDISH ROOTS OF BELARUSIAN NATIONAL FLAG

Abstract: The article studies the vexillologic state project of Wasa family representatives in the Polish-Lithuanian Commonwealth and Sweden. The author also analyses the impact of Sweden on the establishment of regular army of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th–18th centuries, and concludes on the importance of studying the foreign vexillologic collections for a better understanding of historical processes on the territory of Belarus.

Keywords: Vexillology, Flag, Heritage, National, Naval.

Вексілалогія – спецыяльная навуковая гістарычная дысцыпліна, якая вывучае сцягі і аб'екты, блізкія да іх па функцыях: харугвы, вымпелы, транспаранты, банеры і гэтак далей.

Вексілалагічны праект Вазаў у XVII стагоддзі

Маецца на ўвазе праект стварэння дзяржаўна-манархічнага сцяга манархамі Рэчы Паспалітай Жыкгімонтам IV (у польскай традыцыі – Жыкгімонт III) (не пазней за 1605 год (Galkus, 2009)) і яго сынам Уладзіславам II (у польскай традыцыі – Уладзіслаў IV) Вазамі на падставе складзенай у XVI–XVII стагоддзях вексілалагічнай традыцыі паласатых сцягоў у сукупнасці з геральдычнай гамай дзяржаўных гербаў Рэчы Паспалітай – Арла і Пагоні, які ў XX стагоддзі быў пакладзены ў аснову беларускага нацыянальнага сцяга. Для развязання праблемы давалося звярнуцца да захаваных у Вайсковым музеі ў Стакгольме і Музеі Войска Польскага ў Варшаве аўтэнтычных вексілалагічных аб'ектаў, а таксама тагачасных выяўленчых і наратыўных крыніцаў.

Сярод аб'ектаў Вайсковага музея ў межахразглядаемай праблематыкі варта найперш выдзеліць экспанаты пад нумарамі АМ.084018 (Е 231; ST 28:3), АМ.084042 (ST 28:29), АМ.084144 (ST 29:141), першы і трэці з якіх з'яўляюцца адпаведна каралеўскаю харугваю Жыкгімонта IV і штандарам Уладзіслава II Вазаў, другі ж ёсць харугваю нявызначанага вайсковага злучэння перыяду праўлення Вазаў ці пазнейшага часу.

Іл. 1. Паласаты бела-чырвоны сцяг са збораў Вайсковага музея ў Стакгольме (№ АМ.084042 (ST 28:29))

Падставаю для вексілалагічнай рэформы, на думку аўтара, сталіся паслядоўныя вайсковыя рэформы, што мелі стварыць моцны флот Рэчы Паспалітай, каб аспрэчыць кантроль над Балтыйскім морам перадусім у Швецыі (Marynarka, 2013). Характэрна, што менавіта родзічам Жыкгімонта IV, Густаву I ды Юхану III Вазам, прыпісваецца аўтарства сцяга Швецыі, што стаў пасля шведскім нацыянальным (Флаг, 2013). Справа ў тым, што спецыфіка флоцкага сцяга заключаецца ў яго графічнай спрошчанасці, каб адрозніваць прыналежнасць карабля з адлегласці, большай за дасягальнасць артылерыйскага ўдару; большай прастаты пры масавым

вырабе, па прычыне чаго пазней, з паўставам нацыянальных дзяржаваў, менавіта флорыя цягі часта клаліся ў аснову цягоў нацыянальных.

Па Жыкгімонце згаданую традыцыю працягнуў ягоны сын і наступны манарх Рэчы Паспалітай Уладзіслаў Ваза, арыгінал чыйго штандара з манархічным гербам таксама захаваўся ў фондах Вайсковага музея, а таксама быў адлюстраваны на выяўленчых крыніцах (Herbarz, 2009).

Хутчэй за ўсё, вышэйзгаданая рэформа не атрымала далейшага працягу, аб чым, сярод іншага, сведчаць харугвы наступнага пасля Уладзіслава Вазы манарха – Яна Казімера Вазы з таго ж Вайсковага музея. Гэта можа тлумачыцца заняпадам “марской” вайсковай праграмы Вазы, чаму паспрыялі няўдалая спроба ў 1629 годзе ў хаўрусе з Габсбургамі і Гішпаніяй перамагчы шведскі флот і наступныя разгромы флоту Рэчы Паспалітай спачатку шведамі ў 1632 годзе, а пасля датчанами ў 1637 годзе.

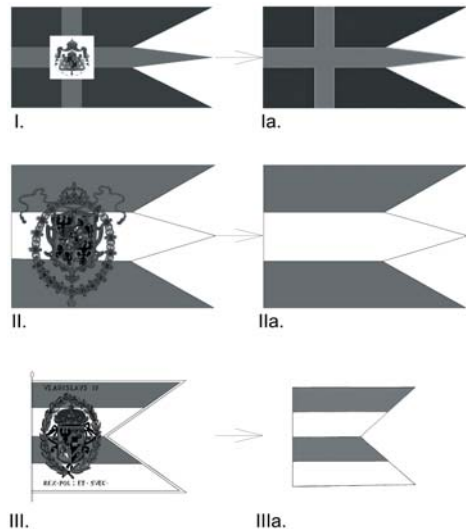
Разам з тым багаты выяўленчы матэрыял дазваляе сцвярджаць, што вынікі няўдалай флорыі і цэнтралізатарскай рэформы Вазы паўплывалі на харугвы і штандары сухапутных вайсковых фармаванняў Рэчы Паспалітай.

Фармаванне рэгулярнага войска Рэчы Паспалітай у XVIII стагоддзі

Наступны важны прэцэдэнт узаемнага ўплыву паміж Швецыяй і Рэчу Паспалітай у галіне вексілалогіі датычыцца фармавання рэгулярнага войска наўзамен ірэгулярнага шляхецкага апалчэння пры канцы XVII – пачатку XVIII стагоддзяў. Аналіз алгарытмаў фармавання рэгулярных еўрапейскіх войскаў дазваляе вызначыць абавязковыя ўмовы, што перадвызначалі рэформы:

- наяўнасць рэальнае вайсковае пагрозы для краіны;

Іл. 2. Аналітычная схема-рэканструкцыя сістэмы цягоў за аўтарствам Вазы: Іа – штандар шведскай каралеўскай сям’і; Іб – цяг войска Швецыі; Іа – манархічны цяг Жыкгімонта IV; Іб – рэканструкцыя выгляду флорыі цяга Жыкгімонта IV, Іа – манархічны цяг Уладзіслава II, Іб – рэканструкцыя выгляду флорыі цяга Уладзіслава II

- наяўнасць сродкаў фінансавання рэформы;
- наяўнасць рэсурсу палітычнае легітымнасці ў манарха для правядзення рэформы;
- наяўнасць элітных частак, сфармаваных паводле лекалаў рэгулярных фармаванняў, паводле якіх рэфармавалася само войска.

Спецыфіка палітычнае сітуацыі ў Рэчы Паспалітай пры канцы XVII стагоддзя заключалася ў замацаванні па-над ёю пратэктарату Саксонскага курфюрства, прычым курфюрст саксонскі і манарх Рэчы Паспалітай Аўгуст II Моцны абавязаліся адваяваць частку страчаных раней Рэччу Паспалітай тэрыторыяў сіламі саксонскага войска, што прымушала распачаць так наспелую на той момант рэформу войска Рэчы Паспалітай па статутах саксонскага рэгулярнага войска. Разам з тым легітымнасць Аўгуста II была даволі нізкаю, што не спрыяла рэформе. Сітуацыя цалкам перамянілася пасля ўступлення Рэчы Паспалітай у Паўночную вайну на баку Расіі, а дакладней, пасля моцнай паразы расійскага войска ў бітве пад Нарваю ў 1700 годзе, бо наступны этап вайны, які ў гістарыяграфіі называюць “польскім”, вызначыўся барацьбой шведаў за стратэгічную прастору для забеспячэння ўласных тылавых камунікацыяў перад наступным Расійскім паходам. Гэта паставіла эліты Рэчы Паспалітай перад рэальнасцю пагрозы поўнамаштабнага вайсковага сутыкнення нерэфармаванага адсталлага айчыннага войска з адным з лепшых у свеце шведскім рэгулярным войскам. З іншага боку, зацікаўленасць Расіі ў зацягванні тылавой вайны на тэрыторыі Рэчы Паспалітай дазволіла Аўгусту II атрымаць ад яе вялікія субсідыі для вайсковых патрэбаў і распачаць-такі рэфармаванне войска Рэчы Паспалітай (Беспалов, 1998).

Рэформа, як ужо зазначалася вышэй, вялася паводле саксонскіх лекалаў, дзе вялікую ролю грала шляхецкая лёгкая і цяжкая (Garde du Corps) кавалерыя, найміты, артылерыя.

Былі сфармаваныя палкі гвардыі пешай і коннай кароннай, гвардыі пешай і коннай літоўскай (апошнія падзяляліся яшчэ на палкі, падпарадкаваныя вялікаму гетману і польнаму гетману), шарагоўцы з якіх рабіліся далей ахвіцэрамі і унтэр-ахвіцэрамі звычайных палкоў з тым, каб апошнія працягвалі рэформу ў давераных ім фармаваннях. Рэформа тая мела палавінчаты характар і ўрэшце не была даведзеная да канца, як з прычыны няўстойлівага палітычна-эканамічнага становішча на тэрыторыі Рэчы Паспалітай, што прыняла на сябе асноўны ўдар Паўночнае вайны, гэтак і праз недастатковасць паўнамоцтваў Аўгуста II Саса, якому не ўдалося цэнтралізаваць уладу вакол сябе. Разам з тым, менавіта няскончаная рэформа Аўгуста II, верагодна, была пакладзеная ў аснову наступных больш удалых, хоць і фатальна запозненых рэформаў Станіслава Аўгуста Панятоўскага пры канцы XVIII стагоддзя.

Багатая вексілалагічная спадчына, звязаная з Паўночнай вайной, што захавалася ў зборах Швецыі і Польшчы, дазваляе зрабіць вывад аб вялікім уплыве Саксонскай вексілалагічнай традыцыі на каронныя гвардзейскія часткі войска Рэчы Паспалітай, якія поўнасьцю капіявалі кампазіцыю Саксонскіх палотнішчаў (напрыклад, Харугва гвардыі пешай кароннай з Музея Войска Польскага), меншыя ўплывы на часткі літоўскія (напрыклад, Харугва першай літоўскай гвардыі з 1743 года адтуль жа) і адсутнасць уплываў на сцягі ірэгулярных шляхецкіх вайсковых фармаванняў. Таксама варта адзначыць вызначальны, хоць і ўскосны ўплыў Швецыі на падзеі ў Рэчы Паспалітай.

Замежныя вексілалагічныя калекцыі маюць агромністы патэнцыял для вывучэння беларускай вексілалогіі. Да прыкладу, трафейная калекцыя Вайсковага музея ў Стакгольме з'яўляецца найбольш багатым зборам усходнееўрапейскай вексілалогіі (толькі экспанатаў, датычных Рэчы Паспалітай, налічваецца каля 400) і сама па сабе ўжо сталася контркультурным феноменам, працягваючы гісторыю беларуска-шведскіх дачыненняў. Вывучэнне, аналіз і ўключэнне ў шырокі навуковы ўжытак вексілалагічных адзінак былога Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай дазволіць праводзіць дэталёвы аналіз падзеяў нашае айчыннае вайсковае гісторыі, разглядаць іх комплексна.

Бібліяграфія

1. Беспалов, Александр (1998). Северная война. Карл XII и шведская армия. Путь от Копенгагена до Переволочной. 1700-1709. Москва: Рейтар, URL (доступ 27.09.2012): http://militera.lib.ru/h/bespalov_av01/index.html
2. Флаг Швеции, URL (доступ 15.12.2013): http://ru.wikipedia.org/wiki/Флаг_Швеции
3. Galkus, Juozas (2009). *Lietuvos vytis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla: 157.
4. Herbarz Adama Kromera I przyjaciol. Polskie flagi, URL (доступ 15.03.2009): http://akromer.republika.pl/_chor_wlad4.jpg
5. “Rzeczpospolita obojga narodów”. Marynarka WojennaRP, 26.11.2013, URL (dostęp 30.11.2013): <http://www.mw.mil.pl/index.php?akcja=historiamw>